

DANTE ALIGHIERI I ANDREU FEBRER SEGONS JOSEP MARIA DE SAGARRA

Seminari de Literatura i Cultura
de l'Edat Mitjana i l'Edat Moderna

guillem.cunill@upf.edu

DANTE ALIGHIERI I ANDREU FEBRER SEGONS JOSEP MARIA DE SAGARRA

1. La meva investigació doctoral
2. La commemoració del sisè centenari de la mort de Dante (1921)
3. L'ús de Dante per part de Josep Maria de Sagarra
4. La traducció d'Andreu Febrer segons Sagarra
5. La petja de Febrer en la traducció de Sagarra
6. Conclusions

LA MEVA INVESTIGACIÓ DOCTORAL (I)

I) La figura del traductor

De l'hort de Mnemosyne

*El mesón de Gloria, La fortuna de Silvia,
El prestigio de los muertos, Galatea,
La muñeca sangrienta i La herida luminosa*

LA MEVA INVESTIGACIÓ DOCTORAL (I)

II) El context de la publicació

- Antoni Bulbena i Tosell (1908)
- Antoni d'Espona i Nuix (inèdita)
- Narcís Verdaguer i Callís (1921)
- Llorenç de Balanzó i Pons (1923-1924)

Traduccions i Recepció de Dante en les llengües romàniques

«Il miglior fabbro del parlar materno». Dante traduït

LA MEVA INVESTIGACIÓ DOCTORAL (II)

III) Història del text

He consultat correspondència, he consultat el fons Alpha, la premsa de l'època, etc.

IV) Anàlisi de la traducció

Identificació de l'edició i del comentari original, estudi de passatges, comparació de les dues versions, anàlisi de la correcció, etc.

LA COMMEMORACIÓ DEL SISÈ CENTENARI DE LA MORT DE DANTE (1921)

L'homenatge col·lectiu que la cultura catalana va tributar a Dante **superà per intensitat i extensió qualsevol previsió raonable i va assolir dimensions inusuals**, no igualades per cap altre autor ni estranger ni català. Ni tampoc per les iniciatives que van marcar el setè centenari de Ramon Llull, degudament celebrat el 1933, o, el mateix any, el primer centenari de l'*Oda a la Pàtria* d'Aribau, per esmentar dues efemèrides de particular transcendència tant literària com ideològica. (p. 179)

Gabriella Gavagnin, *Classicisme i Renaixement: una idea d'Itàlia durant el Noucentisme* (2005)

LA COMMEMORACIÓ (II)

- Es va valorar el passat medieval català.
- Lectura doctrinal
- Lectura patriòtica
- Dante com a creador d'una llengua literària nacional
- Dante com a home polític

Gabriella Gavagnin, *Classicisme i Renaixement: una idea d'Itàlia durant el Noucentisme* (2005)

Patricia Gómez, tesi doctoral, *El uso ideológico de Dante en Cataluña* (2013)

LA COMMEMORACIÓ (III): LES CRÍTQUES DE FEBRER

Es innegable qu'aquexa excessiva sumissió del traductor, sa imaginació encongida y sa matexa bona fè que **li fa tenir per pecaminosa la més petita llibertat per justa ò obligada que sia**, perjudiquen notablement al bon efecte qu'hauría de produhir una obra tan detinguda y tan costosa. Esclau del text, atén més a les paraules que a sa força expressiva y móltres vegades la frase ferrenya y macissa del Dant resulta **trasplantada sense cap relleu, flaca, pobra i descolorida**.

Pot acusar-se'l també de sobrada axutesa en la versificació. **Molts de sos versos són durs, aspres y mal forjats**. En Febrer no poseheix l'instint de l'harmonía y'l contrast que forma ab la música sonora y acompassada del Dant fa notar més aquella deficiencia.

Josep Franquesa i Gomis, «La Comedia del Dant a Catalunya», *Catalana*, 15-IX-1921

LA COMMEMORACIÓ (IV)

Segurament per això les traduccions d'Espona i de Balanzó no van agradar a la crítica.

Fins a quin punt els traductors contemporanis tenen present la traducció de Febrer?

«Les traduccions de la *Divina comèdia* de Dante al català, de Febrer a Mira: estudi lexicològic i traductològic de la creativitat lèxica literària»

LA COMMEMORACIÓ (V)

En lo mig del camí de nostra vida
me retrobe per una selva escura,
que la drete via era fallida.
Hay!, quant a dir qual era es cosa dura
esta selva salvatge, aspra e fort,
qu'el pensament nova por me procura;
tant amargant, que poch es plus la mort.
Mas, per tractar del be qu'eu hi trobe,
dire l'als que y descobri, si u record.
Jo no se be redir com hi entre,
tant era ple de son en aquell punt
que la vera via abandone.

(Febrer, *Inf*, I, 1-12)

Al bell mig de la ruta de la vida,
vaig caure, esgarriat del bon camí,
dins d'una fosca selva espesseïda.
Ai! Dir com és ja fa de prou mal dir,
aquesta selva, tota asprô i feresa,
que només de pensar-hi em fa estremir!
Gairebé de la mort té l'amarguesa;
mes per contâ el profit que hi vaig guanyar
caldrà que servi la memòria encesa.
No sé ben bé com el meu pas hi entrà,
tant era la meva esma endormiscada
quan la justa drecera vaig trencar.

(Sagarra, primera versió, *Inf.*, I, 1-12)

L'ÚS DE DANTE PER PART DE JOSEP MARIA DE SAGARRA

Primera versió de la traducció:

Com que d'aquesta traducció veig que se'n comença a parlar, i ja és imminent l'aparició del primer cant del poema, he cregut necessari abans de dir quatre coses al lector català sobre el perquè i el com se m'ha acudit a mi una tasca d'aquesta responsabilitat, i a primer cop d'ull **poc adient a la meva manera de fer literatura, i fins i potser a la fama d'escriptor lleuger i mandrós que alguns, i no pocs, m'atribueixen.**

«La meva traducció del Dant», *La Veu de Catalunya*, 26-VI-1935

L'ÚS DE DANTE PER PART DE JOSEP MARIA DE SAGARRA (II)

Segona versió de la traducció:

És la més completa síntesi d'aquelles coses que interessen i afecten a l'home civil. [...] L'home d'avui, com l'home de fa quatre segles, pot assaborir-la amb el contacte d'unes paraules que si tenen **la qualitat de marbre, tenen la qualitat de la sang** [...] són desesperadament vives i directes.

Qui sap si la perfecció en la universalitat del tema és un miraculós producte del dolor i la desgràcia! **Si Dant no s'hagués mogut de Florència**, i hagués fruit una vida política i familiar dins un clima normal, hauria potser escrit obres com la *Vita Nuova*, com les *Rimes*, com el *Convivio* o com *De Monarchia*, obres que li haurien guanyat un lloc respectable dins la història literària, **però la que resum[eix] i ultrapassa totes les seves especulacions intel·lectuals no hauria estat mai escrita.**

«L'actualitat del Dant», discurs pronunciat el 27 d'abril de 1946 en la XVI Festa Anual de l'Institut

L'ÚS DE DANTE PER PART DE JOSEP MARIA DE SAGARRA (III)

Segona versió de la traducció:

Les meves espatlles **no eren prou fortes** per a la feina que m'imposava.

La paraula del Dant se'm feia actualíssima i els meus nervis s'havien enriquit per a poder-la sentir i **poder-la comprendre molt millor** que abans.

«L'actualitat del Dant», discurs pronunciat el 27 d'abril de 1946 en la XVI Festa Anual de l'Institut

LA TRADUCCIÓ D'ANDREU FEBRER SEGONS JOSEP MARIA DE SAGARRA

Sagarra escriu cent postil·les seguint els autors medievals i contemporanis.

Utilitza l'edició *La Divina Commedia, testo critico della Società Dantesca Italiana riveduto col commento scartazziano rifatto da Giuseppe Vandelli*, Urlico Hoepli, 1938.

Comenta aspectes estilístics de la traducció de Febrer i de Verdaguer i Callís.

FEBRER SEGONS SAGARRA (II)

Comentari al cant III de l'*Infern*:

Per mi va hom a la ciutat dolent,
per mi va hom a la eternal dolor,
per mi va hom vers la perduda gent.

Per mi aniràs a la ciutat sofrent,
per mi aniràs cap a l'etern dolor,
per mi aniràs amb la perduda gent.

(*Inf.*, III, 1-3)

Seguint la traducció medieval d'Andreu Febrer, o la moderna traducció de Verdaguer i Callís, hauria pogut dir el *per me si va* amb les paraules «per mi hom va»; la traducció és justa i fidelíssima. Però aquest «hom va», ultra el seu encarcament una punta savi i poc viu en el nostre familiar llenguatge, em sona a l'oïda d'una manera dura i poc musical.

Andreu Febrer tradueix *dolente* per «dolent». Altres traductors catalans, moderns, cerquen adjectius que vulguin dir més o menys el significat d'aquesta lapidària *città dolente*. En el temps de Febrer, el mot “dolent”, en català, tenia potser el mateix significat del *dolente* italià o del *doliente* castellà. Avui dia, però, [...] [l]a paraula ha agafat un altre sentit, i no és admès ni possible acceptar “dolent” com un atribut derivat de “dolor”. Per això jo he emprat el mot «sofrent».

FEBRER SEGONS SAGARRA (III)

Vos ciutadans m'apellas per nom Çiach;
per la dapnosa culpa de la golla,
axi com veus, a la pluja m'aflach.

Vosaltres, ciutadans, em dèieu Xac,
i per la meva gran golafreria
l'acarnissada pluja em torna flac.

(*Inf.*,VI, 52-54)

«Papa Satan, pape Sathan, reguard!»

«Papè Satan, papè Satan alep!»

(*Inf.*,VII, 1)

Comentari al cant VI de *l'Infern*:

En traduir aquest nom, m'era difícilíssim, per necessitats retòriques, deixar-lo tal com és en el text original; [...] he adoptat el facilíssim sistema del nostre Andreu Febrer, donant una desinència catalana al mot italià.

Comentari al cant VII de *l'Infern*:

És curiosa la manera com el nostre traductor medieval Andreu Febrer se surt del compromís. Febrer tira al dret, i tradueix «Papè Satàn, papè Satàn aleppe!», per «Papa Satan, papa Satan reguard!». No cal dir que la solució de Febrer és massa infantil i inacceptable.

FEBRER SEGONS SAGARRA (IV)

Comentari del cant I del *Paradís*:

Aquesta tercina, una mica complicada, fou traduïda pel nostre Andreu Febrer d'aquesta manera: «Quand la roda, la qual Tu sempiternes / desigada assí me féu actès / ab l'harmonia que temprant discernes...» La versió de Febrer, en aquest punt, la dono com a prova, primer, de la incomprensió absoluta de Febrer d'aquesta tercina; segon, de la incomprensió, per a un lector català, del que vol dir Febrer. Tot l'interès està en el «desitjat» —desiderato— que, masculí, es refereix a Déu. Febrer, no sé per quina raó, traduí «desitjada », que essent femení concorda amb «la roda». Les dificultats, per a un traductor responsable, en un cas així, són grans.

Quando la rota che tu sempiterni
desiderato, a sè mi fece atteso
con l'armonia che temperi e discerni

Quan la roda que et té eternes fretures
tota l'atenció m'havia pres
amb l'harmonia que al teu gust mesures,
(*Par.*, I, 76-78)

LA PETJA DE FEBRER EN LA TRADUCCIÓ DE SAGARRA

La sesta compagnia in due si scema:
per altra via mi mena il savio duca,
fuor de la queta, ne l'aura che trema.
E vegno in parte ove non è che luca.

La companya de sis en dos se scema;
per altra part mena lo sage escorta
fors dels retrets mi, en l'ayre qui trema.

E vinch en loch on tota lum es morta.

(Febrer, *Inf.*, IV, 148-151)

lo venni in loco d'ogne luce muto,
che muggia come fa mar per tempesta,
se da contrari venti è combattuto.

Orfe de llum, el lloc on s'ensopega

el meu pas, té un mugir de tempestat
com quan al mar contraris vents fan brega.

(Sagarra, primera versió, *Inf.*, V, 28-30)

Vandelli: «**Muto:** privo: cfr. *Inf.* IV, 151 e, per il traslato, *Inf.* I, 60 “dove il sol tace”.» (nota al vers 28 del cant V de l'*Infern*).

I sóc a un lloc que a la foscor es doblega

i té un mugir de mar tempestejat
quan els contraris vents hi porten brega.

(Sagarra, segona versió, *Inf.*, V, 28-30)

LA PETJA DE FEBRER EN LA TRADUCCIÓ DE SAGARRA (II)

E poi che la sua mano a la mia **puose**
con lieto volto, ond' io mi confortai,
mi mise dentro a le segrete cose.

E pus sa ma ab la mia fou **closa**,
ab cara alegra sens algun smay,
me mis dedins a tan sacreta cosa.

I ajuntant nostres mans fermes i **clases**,
amb un rostre content, que em confortà,
em menà dintre les secretes coses.

(Inf., III, 19-22)

già t'ho veduto coi capelli asciutti,
e se' Alessio Interminei da Lucca:
però t'adocchio più che li altri **tutti**».

altre veu t'e vist ab cabells exuts:
Alesso es d'Interminells, de Lucha;
per ço t'esguart mes que·ls altres **perduts**».

d'haverte vist amb els cabells eixuts;
i tu ets Alessio Interminei, de Luca:
per això et miro més que a aquests **perduts**.»

(Inf., XVIII, 121-123)

dal divino 'ntelletto e da sua arte;
e se tu ben la tua Fisica note,
tu troverai, non dopo molte **carte**,

del divinal entent e de sa art;
e si saps be la Phisica notar,
tu trobaras, no pas luny ne molt **tart**,

del diví enteniment i la seva art;
i si amb la teva Física es completa,
això veuràs, sens que se't faci **tard**.

(Inf., XI, 100-102)

LA PETJA DE FEBRER EN LA TRADUCCIÓ DE SAGARRA (III)

Di quella valle fu' io **litorano**
tra Ebro e Macra, che per cammin corto
parte lo Genovese dal Toscano.

D'aquella val fuy eu jus **littorà**
entre Ebro e Marca, qu'ab camí cort
departeix lo genovès del toscà

D'aquella vall vaig ésser **litorà**
entre Ebre y Magra, que per curta via
el genovès separa del toscà.

(Par., IX, 88-90)

«La Grazia che mi dà ch'io mi confessi,»
comincia' io, «da l'alto **primipilo**,
faccia li miei concetti bene espressi.»

La gràcia qui ·m da qu· eu me confés»,
comencé jo, «de ten alt **primopil**,
ffassa lo meu concepte ben esprés».

«La Gràcia, que em permet que jo em confessi»,
vaig començar, «a l'altíssim **primipil**,
faci que en els conceptes bé m'expressi!»

(Par., XXIV, 58-60)

Nel giallo de la rosa sempiterna,
che si digrada e dilata e redole
odor di lode al sol che sempre **verna**,

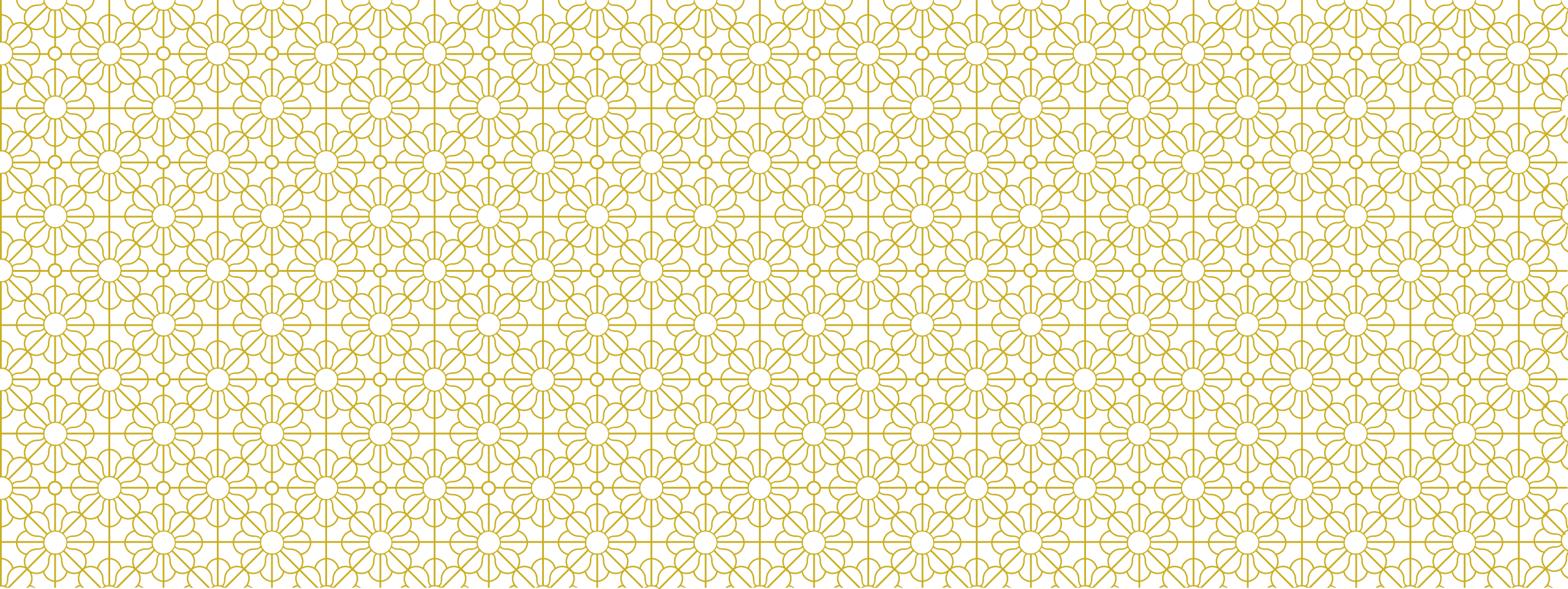
En lo groch de la rosa sempiterna,
qui se estén de grau en grau e ol
odor de laus al sol qui sempre **verna**,

Fins al groc de la rosa sempiterna
que per graus es dilata i llença al volt
perfum de lloa al Sol que sempre **verna**

(Par., XXX, 124-126)

CONCLUSIONS BREUS

- La traducció de Sagarra respon a unes circumstàncies històriques molt definides, així com a unes regles de traducció.
- Sagarra aprofita les idees que circulaven sobre Dante als anys 20 i les reformula per fer justificar la seva traducció.
- Sagarra llegeix la traducció de Febrer, la qual cosa queda plasmada tant en els comentaris com en la traducció.

DANTE ALIGHIERI I ANDREU FEBRER SEGONS JOSEP MARIA DE SAGARRA

Seminari de Literatura i Cultura
de l'Edat Mitjana i l'Edat Moderna

guillem.cunill@upf.edu